

**ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA RAVISH: SEMANTIKASI,
VAZIFALARI VA SO'Z TURKUMLARIDAGI O'RNI**

IIV Qashqadaryo akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Umarova Firuza

uferuza138@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy o'zbek tilida ravish mustaqil so'z turkumi sifatida ko'rib chiqiladi. Ravishlarning asosiy semantik sinflari, ularning gap va matndagi funktsional roli, shuningdek, boshqa til birliklari bilan o'zaro ta'siri xususiyatlari tahlil qilinadi. Ravishning so'z turkumi sifatidagi maqomi, uning chegaralari va boshqa adverbial kategoriyalar bilan munosabati bilan bog'liq munozarali masalalarga alohida e'tibor qaratiladi. Ravish semantikasining kognitiv aspektlari va ularning til olamining shakllanishidagi roli o'rganiladi. Shuningdek, ravishlar uchun xos bo'lgan so'z yasalishi jarayonlari va ularning zamonaviy o'zbek tilidagi o'zgarishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ravish, adverbiallik, semantika, funktsiya, klassifikatsiya, so'z yasalishi, diskurs, ad'ektivatsiya, substantivatsiya, grammatika.

Kirish

Ravish - bu an'anaviy ravishda o'zgarmas deb ta'riflanadigan va harakat, belgi yoki boshqa ravishni tavsiflovchi so'z turkumidir. Ammo ravish sodda ko'rinsa-da, murakkab va ko'p qirrali kategoriya bo'lib, so'z turkumlari tizimida alohida o'rin egallaydi. Uning chegaralari, tasnifi va funktsional roli masalalari tilshunoslikda ko'plab bahslarga sabab bo'ladi.

Ushbu maqola an'anaviy grammatik tushunchalarni ham, funktsional va kognitiv yondashuvlarni ham hisobga olgan holda zamonaviy o'zbek tilidagi ravishning kompleks tahliliga bag'ishlangan.

Ravishlarning semantik sinflari: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar



Ravishlar odatda semantikasi, ya'ni ma'nosiga ko'ra tasniflanadi. An'anaviy tasnif ravishlarning quyidagi asosiy turlarini ajratib ko'rsatadi:

Harakat tarzi ravishlari: tez, sekin, yaxshi, yomon (harakatning bajarilish usulini tavsiflaydi).

O'rin ravishlari: bu yerda, u yerda, yuqorida, pastda (harakat yoki belgining joylashuvini ko'rsatadi).

Vaqt ravishlari: bugun, kecha, ertaga, hozir (harakat yoki belgining vaqtini ko'rsatadi).

Sabab ravishlari: shuning uchun, shu sababli, nega (harakat yoki belgining sababini ko'rsatadi).

Maqsad ravishlari: ataylab, qasddan, g'azab bilan (harakatning maqsadini ko'rsatadi).

O'lchov va daraja ravishlari: juda, oz, ko'p, biroz (belgi yoki harakatning namoyon bo'lish darajasini ko'rsatadi).

Ammo, bu tasnif ravish semantikasining barcha xilma-xilligini qamrab olmaydi. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar ravish ma'nosining turli jihatlarini hisobga olgan holda yanada batafsil va differentsiallangan tasnifni taklif qiladi, masalan:

Epistemik ravishlar: ehtimol, shubhasiz (gapiruvchining ishonch darajasini ifodalaydi).

Baholovchi ravishlar: baxtga, afsuski, hayratlanarli (gapiruvchining bahosini ifodalaydi).

Modal ravishlar: balki, ehtimol (harakatning modalityini ifodalaydi).

Fokuslovchi ravishlar: faqat, xolos, hatto (gapning ma'lum bir elementini ajratib ko'rsatadi yoki cheklaydi).

Ravishning gap va matndagi funktsional roli

Ravishlar gap va matnda turli funktsiyalarni bajaradi.

Fe'lning aniqlovchisi (hol): Bu ravishning eng keng tarqalgan funktsiyasi. Bu holda ravish fe'l bilan ifodalangan harakatni tavsiflaydi (masalan, U tez yugurdi).

Sifatning aniqlovchisi: Ravish sifat bilan ifodalangan belgini kuchaytirishi yoki yumshatishi mumkin (masalan, Juda chiroyli uy).



Boshqa ravishning aniqlovchisi: Ravish boshqa ravishni tavsiflashi mumkin (masalan, Haddan tashqari baland).

Butun predikativ birlikning aniqlovchisi: Ba'zi ravishlar, masalan, baholovchi va epistemik ravishlar, gapning alohida bo'lagini emas, balki butun gapni tavsiflaydi (masalan, Baxtga, hammasi yaxshi tugadi).

Matnda ravishlar aloqadorlikni va mantiqiy tashkilotni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ular voqealar o'rtasidagi vaqt va fazoviy munosabatlarni ko'rsatish, sabab va oqibatni ifodalash, shuningdek, matnning turli qismlari o'rtasida mantiqiy bog'lanishlarni o'rnatish uchun ishlatilishi mumkin.

Ravish maqomi bilan bog'liq munozarali masalalar

Ravishning mustaqil so'z turkumi sifatidagi maqomi tilshunoslikda munozarali. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ravish otlar, sifatlar va fe'llar kabi boshqa so'z turkumlaridan olingan elementlarni o'z ichiga olgan geterogen kategoriyadir.

Asosiy masalalardan biri ravishlarni boshqa adverbial kategoriyalardan, masalan, sifatdoshlar, otlarning ko'makchi-kelishik shakllari va adverbial birikmalardan ajratishdir. Ravishlarni ushbu kategoriyalardan aniq ajratish imkonini beruvchi mezonlarni aniqlash murakkab vazifa hisoblanadi.

Ravish semantikasining kognitiv aspektlari

Kognitiv tilshunoslik ravishlarni dunyoni konseptuallashtirish vositasi sifatida ko'rib chiqadi. Ravishlar shunchaki harakatlarning belgilarini yoki holatlarini tavsiflab qolmay, balki bizning kognitiv jarayonlarimizni va dunyo haqidagi bilimlarimizni ham aks ettiradi.

Fazoviy va vaqtni idrok etish: O'rin va vaqt ravishlari bizning fazo va vaqtda yo'naltirish qobiliyatimizni aks ettiradi.

Baholash va kategoriyalash: Baholovchi va epistemik ravishlar voqealarni baholash va ularni bilim va e'tiqodlarimizga muvofiq kategoriyalash qobiliyatimizni aks ettiradi.

Sabab-oqibat aloqalari: Sabab va maqsad ravishlari voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini tushunish qobiliyatimizni aks ettiradi.



Ravish semantikasining kognitiv aspektlarini o'rganish til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish va ravishlarning til olamimizni shakllantirishdagi rolini tushunish imkonini beradi.

Ravishlarning so'z yasalishi va ularning zamonaviy o'zbek tilidagi o'zgarishi Ravishlar turli usullar bilan yasaladi, jumladan:

Suffiksatsiya: tez - tez, yaxshi - yaxshi (sifatlardan -o, -e suffikslari yordamida ravishlar yasalishi).

Prefiks-suffiks usul: azaldan, to'yib (boshqa so'z turkumlaridan prefikslar va suffikslar yordamida ravishlar yasalishi).

Qo'shish: zo'rg'a-zo'rg'a, azaldan-azal (ikki so'zni qo'shish orqali ravishlar yasalishi).

Boshqa so'z turkumlaridan o'tish (ad'ektivatsiya, substantivatsiya): turib, jim (sifatdoshlarning ravishga o'tishi), ertalab, kechqurun (otlarning ravishga o'tishi).

Zamonaviy o'zbek tilida so'z yasalishining ba'zi modellarining faollashuvi va boshqalarning zaiflashuvi jarayonlari kuzatiladi. Shuningdek, boshqa tillardan, ayniqsa ingliz tilidan ravishlarning o'zlashishi tendentsiyasi ham mavjud (masalan, kreativ, pozitiv).

Xulosa

Ravish zamonaviy o'zbek tilida muhim va ko'p qirrali so'z turkumi bo'lib, uning semantikasi, vazifalari va so'z turkumlari tizimidagi o'rni tilshunoslikda faol tadqiqot mavzusi hisoblanadi. Ravishlarni an'anaviy grammatik tushunchalar va zamonaviy lingvistik nazariyalarni hisobga olgan holda o'rganish tilning faoliyatini va uning aloqadagi rolini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov, G'. O'zbek tili grammatikasi. 1-tom. Morfologiya. Toshkent: Fan, 1995.
2. Mirtojiyev, M. O'zbek tilida so'z yasalishi. Toshkent: O'qituvchi, 1975.
3. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1-tom. Toshkent: Fan, 1966.
4. Yo'ldoshev, B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi, 1992.